Scholarly Research Journal for Humanity Science & English Language,
Online ISSN 2348-3083, SJ IMPACT FACTOR 2024: 8.058,
https://www.srjis.com/issues_data/238
PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL, AUG-SEPT 2024, VOL-12/65

ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ

ਖੋਜਾਰਥੀ

ਰਿਮਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਮੰਡੀ ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ:ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ

Paper Received On: 21 August 2024

Peer Reviewed On: 25 September 2024

Published On: 01 October 2024

ਲੋਕਧਾਰਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਤ ਭਾਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਰੰਪਰਕ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਧਾਰਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਨਸਮੂਹ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਧਾਰਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ`ਮੋਖਿਕ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਧਾਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ`ਫੋਕਲੋਰ` ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਹੈ। 'ਫੋਕਲੋਰ! ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਦਵਾਨ`ਵਿਲੀਅਮ ਜਾਨ ਥਾਮਸ` ਨੇ 1846 ਈ। ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਫੋਕਲੋਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਲੋਕਧਾਰਾ ਸਮੂਹ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਲੋਕਧਾਰਾ ਦਾ ਖੇਤਰ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਲੋਕਧਾਰਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਰਤਾਰੇ ਹਨ , ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਗਹਿਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਰਤਾਰੇ ਕਿਸੇ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ , ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਸਫ਼ਰ , ਲੋਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ, ਲੋਕ ਮਨ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਬੰਧਿਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗੀ ਬਣਦੇ ਹਨ । ਸਭਿਆਚਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਰਥ ਖੇਤਰ ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ , ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਹੁ ਪੱਖੀ ਪਹਿਲੂ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕਧਾਰਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ । ਲੋਕਧਾਰਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਭਾਗ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਮਾਧਿਅਮ ਵੀ । ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਵੰਨ੍ਸੁਵੰਨੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਅਕਤ ਕਲਾਵਾਂ, ਲੋਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਵਹਿਮ ਭਰਮ, ਜਾਦੂ ਟੂਣੇ ਅਤੇ ਮੰਤਰ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੋਚ, ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਰੂੜੀਆਂ ਸਮਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਰੀਤਾਂ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਿਕਸੀਆਂ ਹਨ। ਕਲਾ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਜਨਮਦਾਤੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਹੈ, ਮੁੱਢਲੇ ਨ੍ਰਿਤ ਤੇ ਨਾਟ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਰਹੁ ਰੀਤਾਂ, ਸ਼ਿਲਪ ਕਲਾ, ਮੂਰਤੀਕਲਾ ਤੇ ਬੁੱਤਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਵੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਲੋਕਧਾਰਾ ਦਾ ਘੇਰਾ ਬੜਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਾਂਗ ਡੂੰਘਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਿਧਰੇ ਹੱਦਬੰਨਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਅਥਾਹ ਭੰਡਾਰ ਹੈ ।

Copyright@2024 Scholarly Research Journal for Humanity Science & English Language

ਲੋ� ਨਾਚ : ਲੋਕ ਨਾਚ, ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਦੀ ਸਿਰਜਨ ਕਲਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੰਨਗੀ ਹੈ ਜ਼ੋ ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਹਾਵਾਂ-ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉ ਸੰਦਰਭ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।ਲੋਕ ਨਾਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਲੋਕ ਕਲਾ ਹੈ।ਲੋਕ-ਨਾਚ ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਨੈਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਖੁਸ਼ੀਆ-ਖੇੜਿਆਂ ਭਰਪੂਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਭੰਗੜਾ ਗਿੱਧਾ, ਮਲਵਈ ਗਿੱਧਾ, ਕਿੱਕਲੀ, ਝੂੰਮਰ, ਸੰਮੀ, ਲੁੱਡੀ, ਧਮਾਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵੰਨਗੀਆਂ ਹਨ।ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਜੇਸ ਬੇਨਰਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,

> "ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਸਟਰ ਦੇ ਲੋਕਨਾਚ ਉਸ ਰਾਸਟਰ ਦਾ ਦਰਪਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਜ਼ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀ ਉਸ ਰਾਸਟਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ(ਸੁਭਾਅ), ਕਲਾ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਸਰਲਤਾ, ਸਮਾਜਕ ਪਧੱਰ, ਰੀਤਰਿਵਾਜ, ਧਰਮ ਅਦਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।"[1]
>
> ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ ਅਨੁਸਾਰ,"ਕਿਸੇ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਵੱਡੀ ਪਛਾਣ ਉਸਦਾ ਲੋਕ੍ਨਾਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਰਹੁ ਰੀਤ, ਧਰਮ ਕਰਮ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸਦੇ ਲੋਕ੍ਨਾਚ ਵਿਚ ਉਲੀਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੇ।"[2]

ਲੋਕਨਾਚ ਮਨ ਦੀ ਖੁ�ੀ ਲਈ ਨੱਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।ਲੋਕ-ਨਾਚ ਲੋਕ-ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਤਾਲ ਰਾਹੀ ਅਭਿਵਿਅੰਜਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਨਾਚ ਸਮੂਹਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨੱਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਚਾਂ ਰਾਹੀ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਚਾਵਾਂ, ਖੁ�ੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸਰੀਰਕ ਅੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੇ ਰੂਪ ਵਿੰਚ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਗਿੱਧਾ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਚਾਵਾਂ, ਉਮੰਗਾਂ, ਵਲਵਲਿਆਂ ਅਤੇ ਉਲਾਸ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ। ਡਾ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ ਅਨੁਸਾਰ,"

> "ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਲੋਕਕਾਵਿ ਹੈ। ਬੋਲੀਆਂ ਗਿੱਧੇ ਨੂੰ ਤਾਲ

ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਗਤੀ ਚਲਦੀ ਹੈ।"3

ਭੰਗੜਾ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ।ਜਿਸ ਸਬੰਧੀ ਇੱਕ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਆਰੀਆ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਬੀਲੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਾਸੀ ਬਣ ਗਏ 'ਭੰਗੜਾ' ਲੋਕ ਨਾਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਬੋਲੀਆਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਭੰਗੜਾ ਅਧੂਰਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਲਵੇ ਖੇਤਰ ਅੰਦਰ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਇੱਕ ਗੌਰਵਮਈ ਵਿਲੱਖਣ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਮਲਵੀ ਗਿੱਧਾ ਦੇ ਮਾਲਵੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਮਲਵਈ ਗਿੱਧਾ, ਇਸ ਦੇ ਬਚੇ-ਖੁਚੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਬਾਬਿਆਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ,

"ਮਲਵਈ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ ਸਥਾਨਕ ਕਵੀ�ਰਾਂ ਤੇ ਾ�ਾਇਰਾਂ ਦੀਆਂ �ੌਕੀਆਂ ਢਾਣੀਅ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਇਹ ਗਿੱਧਾ ਟੋਲੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿਆਹ ਦੇ ਮੌਕੇ ਜਾਂ ਮੇਲੇ ਮੁਸਾਹਵੇ ਸਮੇ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਜੁੜਦੀਆਂ ਹਨ।"4

ਮਲਵਈ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਘੜੇ ਵਾਲਾ ਦੋ ਤਿੰਨ ਬੁਘਦੂਆਂ (ਤੂੰਬਿਆਂ) ਵਾਲੇ ਦੋ ਚਿੱਮਟਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸੱਤ ਅਤੇ ਸੱਪਾਂ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਦੋ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿੱਕਲੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਚ ਲਈ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਜਾਂ ਥਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਦ ਕੁੜੀਆਂ ਹੋਰ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦੀਆਂ ਉੱਥੇ ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ।।

ਝੂੰਮਰ : ਝੂੰਮਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਝੂੰਮਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੁਸਲੀ ਜਾਤ ਵਿੱਚ ਝੂੰਮਰ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦ ਰਲ ਕੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।ਝੂੰਮਰ ਨੂੰ ਬਲੋਚਾਂ ਦੇ ਨਾਚ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਸੈਫੁਲ ਰਹਿਮਾਨ ਡਾਰ ਅਨੁਸਾਰ,"

"ਗੌਣ ਝੁੰਮਰ ਦਾ ਇਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਇਹ ਗੌਣ ਵੀ ਮਖਸੂਸ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਨਾਚ ਜਾਂਗਲੀ ਨਾਚ ਏ।

ਥਲ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਇਸਦੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਗਲੀ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਤੇ ਉਮੰਗਾਂ ਦਾ ਅਕਸ ਝਲਕਦਾ ਏ।"5

ਝੂੰਮਰ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਝੂੰਮਰੀ ਨੱਚਣ ਸਮੇਂ ਝੂੰਮਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਝੂੰਮਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਣ ਕਾਰਨ ਕਈ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਘੁੰਮਰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਝੂੰਮਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਖੇਤਰ ਸਾਂਦਲਬਾਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ। ਝੂੰਮਰ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਂਦਲਬਾਰ ਦੇ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਭੰਗੜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਭੰਗੜੇ ਵਾਂਗ ਢੋਲ ਇਸ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਾਜ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਮੀ : ਲੋਕ ਨਾਚ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਾਂਦਲਬਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਡਾ. ਵਣਜਾਰਾ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੇ ਸੰਮੀ ਨੂੰ ਅਤਿ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਸਾਂਦਲਬਾਰ ਦੀ ਸੰਮੀ ਨਾ ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ ਤੋਂ ਇਸ ਨਾਚ ਦਾ ਨਾਂ ਸੰਮੀ ਪਿਆ। ਸੰਮੀ ਮੁਟਿਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿੱਚ ਸੰਮੀ ਨੱਚਦੀ ਤੇ ਗਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲੋਕ ਕਲਾ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੱਕਰ, ਤਾੜੀ ਅਤੇ ਚੁਟਕੀ ਨਾਲ ਗਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ। ਇਹ ਸਾਦਾ ਜਿਹਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸੰਮੀ ਨਾਚ ਮੁਟਿਆਰਾ ਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਗੀਤ ਹੈ। ਡਾ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ,

"ਸੰਮੀ ਨਾਚ ਬਹੁਤੀ ਧਮਕ ਜਾਂ ੋਰ ਤੋਜ਼ ਬਿਨਾਂ ਬੜੇ ਠਰ੍ਹਮੇ ਨਾਲ ਧੀਰੀਆਂ ਨਾਚ ਅਦਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸਮਤਾ ਵਿਚ ਨੱਚਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਸੰਮੀ ਸਾਂਝੀ ਤਾੜੀ, ਗੀਤ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਬੋਲ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਅੰਗ੍ ਲਹਿਰੀਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਵਿੇ ਲੈਅ ਵਿਚ ਬੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਇਕ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਸੰਜਮਬੱਧ ਪ੍ਰਗਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।"6

ਲੁਡੀ : 'ਲੁਡੀ ਪਾਉਣਾ' ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣੀ। ਲੁਡੀ ਲਫ਼ਜ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਯੂਨਾਨੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਰਾਹੀਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਖੇਡ੍ਰਕੂਦ। ਜਿਵੇਂ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਪਿੱਛੋਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਖਾਰੇ ਚੜ੍ਹਨਾ, ਘੋੜੀ

ਚੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਡੋਲੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਮੌਕੇ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਲੁਡੀ ਪਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਿਹਾ।ਸੰਮੀ ਅਤੇ ਲੁਡੀ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇਹ ਫਰਕ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮੀ ਨਾਚ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਲੁਡੀ ਦੇ ਨੱਚਣ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਵਿਵਸਥਾ ਨਹੀਂ। ਜਦ ਢੋਲੀ ਢੋਲ ਉੱਪਰ ਡਗਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਤਾਲ ਨਾਲ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਛਾਤੀ ਅੱਗੇ ਤਾਲੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਮੋਢੇ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਮਚਕਾਉਂਦੇ ਹਨ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਢੋਲ ਦੀ ਲੈਅ ਅਨੁਸਾਰ ਲੁਡੀ ਦੇ ਨਾਚਾਰ ਛੁੰਮਣੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਧਮਾਲ : ਧਮਾਲ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਨਾਚ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ, ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਮੇਲਿਆਂ ਜਾਂ ਉਰਸਾਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅਕੀਦਤ ਜਾਂ ਰਧਾ ਭੇਂਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨੱਚਦੇ ਹਨ।ਧਮਾਲ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਲੰਗਾਂ, ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਕਲੰਦਰਾਂ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਨਾਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਹ ਦੀਵਾਨੇ ਢੋਲ ਜਾਂ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਤਾਲ ਉੱਪਰ ਮਸਤ ਹੋ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧਮਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੱਢਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਧਮਾਲ ਦਾ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. Projesh Banerji, Folk Dances of India, P-3.

2. ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ, ਗਿੱਧਾ, ਪੰਨਾ 101.

3. ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ, ਲੋਕਧਾਰਾ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਪੰਨਾ 119

4. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਕਾਲਿਆ ਹਰਨਾ ਰੋਹੀਏ ਫਿਰਨਾਂ, ਪੰਨਾ 20.

5. ਸੇਫੁਲ ਡਾਰ ਰਹਿਮਾਨ, ਜਗਤਾਰ (ਲਿਪੀ:), ਜਿੱਥੇ ਪਿੱਪਲਾਂ ਦੀ ਠੰਢੀ ਛਾਂ ਪੰਨਾ 116.

6. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਖੋਜ ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਅੰਕ: 34, ਪੰਨਾ 309-310.